

PRIVILEGIS REIALS DE CONSTITUCIÓ DEL RÈGIM MUNICIPAL DE LA VILA I VALL D'AMER

PER

ANTONI PLADEVALL i FONT

Convidat a participar en el congrés d'homenatge que l'Institut d'Estudis Gironins dedica al Dr. Jaume Marquès i Casanovas, sota el títol *Cultura i Societat a les terres de Girona*, m'ha semblat oportú escollir un tema que a la vegada que amplia un estudi de l'autor homenatjat, aporta notícies fins ara inèdites sobre un bonic racó de les terres gironines.

La història local havia estat sempre un dels camps on més havia destacat l'il·lustre canonge arxiver de la Catedral de Girona, i com que també fou un dels camps que més ens havia fet relacionar, he cregut que un treball sobre història local seria el més adient per a l'ocasió.

La manera de fer història, en especial la història local, ha evolucionat molt als darrers decennis. Fer una monografia ja no consisteix en una exaltació de suposats valors locals, deslligats del context de la història general, a pretendre explicar a través d'un poble tota la història d'un país o comarca ni molt menys a establir només llistes de rectors, batlles, senyors del terme, d'altars de la parròquia o d'hereus de masies. Avui dia fer una bona monografia local exigeix uns profunds coneixements d'història general i política, social i econòmica i veure com aquesta incideix en el lloc concret que s'estudia i què aporta aquest a la història general.

El nostre país, com molts altres països, va pecar i peca de tenir excessives històries generals del país i molt poques històries locals i comarcals ben fetes. Només quan s'hagin perfilat bé les aportacions i la repercussió dels fets en els àmbits comarcals i locals es podran fer històries generals ben fetes i ben fonamentades.

No diem això per tal d'establir aquí uns principis teòrics sobre com han

d'ésser les històries locals, puix que sobre això existeixen ja obres monogràfiques i el tema donaria per a un o diversos congressos especialitzats, sinó per justificar la nostra tria i per destacar un dels camps de treball de l'autor que estem homenatjant.

LA HISTÒRIA D'AMER

El lloc d'Amer té ja una bona llista de publicacions o bibliografia, recollida en la seva major part en el treball o monografia del Dr. Jaume Marquès, publicada al volum XX dels *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, 1970-1971 (Girona 1971), pàgines 5-74. A la llista d'aquesta quarantena de títols s'hi poden afegir encara notables treballs posteriors com la tesi, encara inèdita, d'E. Pruença, sobre els orígens i evolució territorial del monestir de Santa Maria d'Amer; el treball de síntesi històrica sobre el monestir i altres edificis medievals, com el castell d'Estela o la fortalesa dels Rocasalva, aparegut; al volum V de *Catalunya Romànica*, la gran obra o col·lecció que edita Enciclopèdia Catalana (Barcelona 1991), pàgines 249-260; o la breu i substanciosa monografia publicada al volum 3 de la *Gran Geografia Comarcal de Catalunya*, editada també per Enciclopèdia Catalana, especialment en la seva segona edició (Barcelona 1991), pàgines 210-214, etc.

Analitzant el contingut dels cinquanta títols d'obres i autors que han tractat d'Amer es constata que tots ells, llevat del treball del Dr. Jaume Marquès, s'han preocupat gairebé exclusivament del monestir de Santa Maria d'Amer i molt poc o només de passada de la vila i vall o terme d'Amer. Això fa que es pugui dir que l'autèntica o completa història d'Amer que s'adapti als postulats o exigències de la historiografia moderna encara està per fer.

Amb aquest petit estudi no volem pas esmenar la plana a ningú ni creure que allionem ningú, tot al contrari, és només un intent d'aportar notícies o materials sobre un aspecte cabdal de la història d'Amer fins ara silenciada o desconeguda pels autors que han tractat de la vila.

El document o documents que formen la base d'aquest estudi es guarden com hem dit a Sant Hilari i deuen procedir, sens dubte, del perdut o dispers arxiu del comú de la vila d'Amer. Com exposarem, és un document que conté dintre seu cinc altres documents i importants notícies que ens assabentem de la creació entre els anys 1461 i 1493 d'un consell de cònsols i consellers a la vila i vall d'Amer, amb la facultat de reunir-se per tractar d'affers que interessin la vila o la vall o els dos llocs en comú, del dret de

percebre impostos sobre vendes de carns, pa, vi i peix per tenir diners per afrontar les despeses públiques i, finalment, de la creació d'un batlle propi i d'una cort o cúria, per no haver de dependre, com fins aleshores, del veguer i oficials de la ciutat de Girona¹.

La resistència de la ciutat de Girona a perdre el seu domini o jurisdicció sobre la vila i vall d'Amer serà un altre capítol interessant que originarà plets i discussions entre el 1493 i el 1512, com a mínim, que enfrontaran la ciutat de Girona i la gent d'Amer. El triomf final serà per a la gent d'Amer.

LA JURISDICCIO DEL TERME

El tema de les jurisdiccions i dominis sobre l'antic terme d'Amer no ha estat pas aclarit pels autors que s'han ocupat del lloc. Hem revisat tot el que deien els autors que han fet esment d'aquest tema i hem constatat que només aportaven notícies disperses sense haver-se plantejat mai el tema en la seva globalitat. Molt sovint s'ha confós el dret domanial o senyorial que el monestir de Santa Maria d'Amer i els seus abats tenien –segons es confirma en els preceptes reials dels sobirans francs, a partir del 844– amb el dret jurisdiccional o de justícia i alt domini que es reservaven els reis, que varen heretar o usurpar els nostres comtes i que després exerciran els reis de la corona catalano-aragonesa.

Cal, per tant, d'entrada, no confondre el domini sobre les terres, cases i fins sobre les persones que els abats d'Amer tenien sobre la vila i la major part del terme d'Amer i sobre termes veïns com els d'Anglès i la Cellera de Ter i d'altres més allunyats, com Colomers del Baix Empordà (d'alguns dels quals obtindran més tard la jurisdicció), amb la jurisdicció, en els seus graus de civil i criminal, mer i mixt imperi, que competia als comtes i després als reis. Així en la notícia sovint esmentada i fins excessivament magnificada per alguns autors que diu que l'any 1335 (altres posen el 1336) l'abat d'Amer, Ferrer de Mont-rodon, va concedir carta de franquesa i redempció d'alguns mals usos als habitants de la vall, no cal veure un acte de senyor jurisdiccional sinó de senyor domanial².

D'acord amb la documentació conservada resulta evident que el rei tenia l'alt domini i la jurisdicció de la vall d'Amer; ho indica el fet que l'any

¹ Devem la coneixença d'aquest document a Àngel Serradesanferm, mestre, investigador i escriptor sobre el passat i present de Sant Hilari Sacalm.

² J. Marquès i Casanovas, op. cit. pàg. 42.

1238 l'abat sol·licités del rei Jaume I el dret de tenir notaria a la vall i que més tard, el dia 1 de març de 1273, el mateix rei Jaume I concedís a l'abat la jurisdicció sobre la vila, privilegi que, segons el Dr. J. Marquès, l'11 d'octubre de l'any següent el rei confirmava i gràcies a aquest *la jurisdicció de l'abat s'estenia a l'administració de justícia*³.

No hem tingut temps de revisar els registres de la Cancelleria Reial de la Corona d'Aragó per confirmar el que diuen els diferents autors sobre les transaccions o vendes reials de la jurisdicció d'Amer, per això ens cal refiar-nos provisionalment del que fins ara s'ha publicat sobre aquest tema. Observem, tanmateix, que molt sovint aquests autors, com en la notícia abans citada del Dr. J. Marquès, es limiten a parlar de justícia o de jurisdicció sense explicitar el seu grau. Cal dir, també, que la majoria de vendes reials eren a carta de gràcia, o sigui, amb la facultat de redimir i el rei estava sempre disposat a recuperar les jurisdiccions venudes, sobretot si eren els súbdits els que pagaven la redempció o es recompraven per retornar al domini reial, més desitjat per tothom que el d'un baró, fos aquest laic o eclesiàstic. Pel que acabem de dir, es fa difícil mesurar l'abast exacte de l'expressió de l'historiador d'Amer quan diu que al final del segle XIII *l'abat tenia gairebé tots els ressorts del poder civil*⁴.

El que és segur és que al llarg de la primera part del segle XIV l'alta jurisdicció de la vila i vall d'Amer continuava en poder del rei o hi havia retornat si és que ell l'havia venuda abans. Consta efectivament que l'any 1363 l'infant Joan, com a duc de Girona, creat pel seu pare Pere III el Cerimoniós el 1351, va vendre a la ciutat de Girona, per 10.000 sous, tota la jurisdicció de la vila i vall d'Amer, i també la de les parròquies de Sant Miquel de la vila, de Sant Genís i de Sant Julià de Lloret, jurisdicció que diuen els autors que el rei o la corona havia ja recuperat el 1380⁵.

Aquest mateix any o el següent (1381) l'abat Bernat de Vilafreser hauria adquirit de l'infant Joan, el futur rei Joan I, la jurisdicció criminal sobre la vall d'Amer i el lloc de Colomers del Baix Empordà, per 30.000 sous, quantitat que havien aportat els habitants d'Amer, de Colomers, de Sant Climent d'Amer i de Sant Genís Sacosta⁶.

³ J. Marquès i Casanovas, pàg. 40.

⁴ J. Marquès i Casanovas, pàg. 40.

⁵ J. Botet i Sisó, "Província de Girona" a *Geografia General de Catalunya* s.d. (dirigida per F. Carreras Candi), pàg. 271.

⁶ J. Marquès i Casanovas, pàg. 43.

Suposant fonamentades o verídiques totes aquestes notícies, entre els anys 1363 i 1380 hauria tingut lloc la redempció o recompra de la jurisdicció d'Amer a la ciutat de Girona. A tall d'hipòtesi ens aventurem a suposar que aquesta recuperació per part del rei hauria pogut tenir lloc l'any 1372, quan consta que la parròquia de Sant Julià i després de Sant Agustí de Lloret Salvatge, que formava part de la comunitat dels homes de la vall d'Amer, va rebre una redempció del rei Pere III⁷.

Encara ens cal aportar aquí una altra notícia que diu que l'any 1389 el rei Joan I va fer una nova transacció amb l'abat d'Amer per la qual va cedir tots els drets i accions que competien al monarca sobre la vila i vall d'Amer⁸. Creiem que aquesta notícia cal relacionar-la amb la que veurem que dóna el privilegi del rei Ferran II de Catalunya-Aragó, del 3 de novembre de 1493, en dir que la jurisdicció de la vila, vall i terme d'Amer havia estat empenyorada pel rei d'Aragó, Joan, a l'abat d'Amer per 800 florins d'or (quantitat equivalent a 16.000 sous) i que després la vila i vall s'havien redimit pels seus propis mitjans i havien retornat al domini reial⁹.

De tot aquest entramat de vendes i redempcions, típic del segle XIV, en deduïm clarament que la jurisdicció de la vila i vall d'Amer eren del rei i aquest segurament, com a garantia que no es tornaria a vendre la jurisdicció, l'hauria vinculada a la vegueria i oficials de la ciutat de Girona. Com ja hem dit moltes de les coses que aquí apuntem, almenys l'abast real de cada venda o transacció, només es podran conèixer acudint als registres de Cancelleria de l'Arxiu Reial o de la Corona d'Aragó, on acostumen a quedar totes enregistrades.

ELS TERRATRÈMOLS DEL SEGLE XV

De tothom és conegut, i seria perdre temps voler insistir massa en detalls, que durant la primera part del segle XV, en especial els anys 1427 i 1428, bona part de Catalunya i molt en concret el sector d'Amer, on es col·loca l'epicentre, fou víctima d'uns grans terratrèmols. Les sotraguejades

⁷ F. Monsalvatge, *Nomenclator històric*, Tom CVI (Olot, 1908), pàg. 267.

⁸ Cfr. VV.AA. *Els castells catalans* III (Barcelona 1971), pàg. 472, on es recullen moltes de les notes abans citades extretes de Botet i Sisó i de Monsalvatge.

⁹ Aquesta notícia figura al foli 9 v. 10 del ms. *Privilegis de la vila y terme d'Amer*, que aquí extractem.

més fortes tingueren lloc entre el 2 de març i el 23 d'abril de 1427; en aquest temps s'enderrocaren totes o la majoria de les cases d'Amer, inclòs el seu monestir, i de les parròquies veïnes, en particular Sant Julià o Sant Agustí de Lloret Salvatge, prop de la qual s'obrí una gran boca o esquerdada que llençava un vent o alenades d'àcid sulfhídric que matava bèsties i persones.

Tot seguit la imaginació popular va revestir el fet de signes premonitors misteriosos o sobrenaturals i s'assegurava haver vist processons de monjos negres per la muntanya, que s'havia esberlat l'altar major d'Amer i havia aparegut una capseta amb una hòstia consagrada del temps de Carlemany i altres prodigis o contalles que escriviren monjos i els mateixos consellers de Girona, segons l'abundant documentació publicada sobre aquests fets¹⁰.

És probable que algunes d'aquestes contalles s'expandessin per recaptar l'ajuda oficial i privada, però no és menys cert que el fet va atemorir la gent, que hi veia càstigs i advertiments celestials. Destaquem de tot això el protagonisme que hi tingueren els jurats de Girona, per trobar-se el lloc i vall d'Amer, de domini reial, sota la seva cura o govern. Per convèncer-nos d'això cal només llegir les cartes i notificacions fetes al rei i a altres ciutats pels jurats de la ciutat de Girona parlant sempre dels desastres ocorreguts a Amer, que dista, repeteixen, tres llegües de la ciutat de Girona.

La sacsejada que va malmetre més particularment la vila i monestir d'Amer va tenir lloc el dia 15 de març de 1427 i dos anys més tard consta que el rei Alfons el Magnànim va concedir un permís o privilegi adreçat a l'abat d'Amer perquè aquest pogués reconstruir la vila¹¹.

Tampoc en aquest cas hem tingut coneixença del document que donava aquesta concessió; sabem però que el lloc on es va reedificar la vila era més baix i més a llevant que la vila antiga, a la part meridional del monestir, com es detalla en la introducció al segon privilegi (el de Joan II de 1478). El terreny on es va edificar la vila nova era propietat del monestir i per això l'abat era senyor o cobrava censos de totes les cases de la vila, però la jurisdicció era del rei i per això aquest va expedir la llicència per a la reedificació.

Això i el que ens diran els documents que tot seguit extractarem deixen clar que la vila i vall d'Amer eren de domini reial, que el monestir tenia

¹⁰ E. Fontserè i J. Iglésies *Recopilació de dades sísmiques de les terres catalanes entre 1100 i 1906*. Fundació S. Vives Casajuana (Barcelona 1971), pàg. 123-150.

¹¹ J. Marquès i Casanovas, pàg. 45.

només el domini senyorial de la terra i que la vall no tenia consell ni batlle ni govern propi sinó que era regida pel veguer i oficials de Girona.

ELS PRIVILEGIS REIALS

Amb el nom o títol de *Privilegis de la Vila y terme d'Amer* es conserva en una casa de la població de Sant Hilari Sacalm, on resideixen els antics propietaris del mas Borrell, d'on procedeix la documentació, un petit manualet en pergamí, de 19 x 27 cm, amb coberta simple de pergamí, molt bruta i malmesa, on figura el títol més amunt copiat amb lletra del segle XVII o XVIII. El manualet o document té un total de 16 folis numerats i 2 en blanc, a més dels dos de coberta, o sigui un total de 20 fulls i 40 pàgines, d'elles només 31 escrites o de text. El document ha sofert remullades i en algun punt es fa difícil la lectura perquè l'escriptura està gairebé esborrada; amb tot, s'arriba a llegir sense recurs a la llum negra o altres mitjans.

Tot i que es presenta com un sol document o aprovació feta pel rei Felip III, el 30 de juny de 1599, d'altres documents reials i sentències anteriors, li escau el títol de "Privilegis de la vila i terme d'Amer" perquè consta en realitat de tres antics privilegis reials, un d'ells amb una doble confirmació règia, i almenys dues sentències sobre el contenciós originat a causa d'aquests privilegis entre la ciutat de Girona i els homes del terme d'Amer o sigui de la vila i de la vall.

Mantenim o repetim sempre la dualitat o denominació de *vila* i *vall d'Amer* perquè aquesta figura repetidament en els documents, i en realitat, com es veurà, tot i formar un únic terme, eren una comunitat doble que es podien reunir separadament i de fet tenien problemes específics de cada una. La vila tenia la seva església parroquial en la desapareguda església de Sant Miquel, mentre que la vall es dividia en diferents parròquies, la de Sant Climent d'Amer, la de Lloret Salvatge i la de Sant Genís Sacosta.

Va sol·licitar el privilegi o confirmació dels antics privilegis al rei Felip III en Baudili Quer i Palou, negociant de la vila d'Amer, que actuava com a síndic i procurador dels homes de la vila i de la vall. El síndic d'Amer va aprofitar una visita o estada del rei Felip III, que feia poc més d'un any que havia succeït el seu pare, Felip II, a Barcelona i allà va comparèixer amb els privilegis i sentències que el rei va confirmar amb una signatura autògrafa que diu, segons costum, *Yo el Rey*, seguida de la de notaris, escrivans i consellers.

En comptes de transcriure literalment els documents que integren el petit manual, característic per la llarga intitulació dels reis que fan les concessions, per trossos de formularis llatins a l'inici i al final i altres parts més enutjoses que útils, preferim donar-ne un llarg extracte o comentari, més útil i digerible.

1. El primer dels documents transcrits és la concessió feta pel príncep Carles, primogènit del rei d'Aragó, Sicília i Navarra, Joan II, el qual s'intitula príncep de Viana i duc de Nemours i de Gandia, entre altres títols. El privilegi és datat i signat a Barcelona el 10 d'agost de 1461, o sigui un mes i mig abans de la mort del que fou famós Carles d'Aragó, príncep de Viana.

Després d'una llarga introducció, que transcrivim al final d'aquest treball, concedeix que la vila i vall d'Amer puguin tenir: un consell format per dos cònsols i sis consellers per a la vila i dos cònsols i sis consellers per a la vall i terme. Els de la vila s'elegiran a l'església de Sant Miquel el dia 25 de març o dia de l'Encarnació del Senyor primer vinent; els de la vall i terme ho faran pel mateix temps allà on ells decideixin.

Aquest consell o consells es podran reunir conjuntament o separadament segons que el que hagin de tractar afecti el conjunt del terme o només una part. El lloc de reunió serà l'església de Sant Miquel per al consell general, a toc de campana.

Es podran reunir sense haver de sol·licitar llicència als oficials de la vegueria o veguer de Girona, atès que dita ciutat dista més de tres llegües del terme d'Amer.

També se'ls concedeix que quan hagin d'anar a perseguir malfactors en sometent, els de la ciutat de Girona els hagin de pagar les despeses que faran per guardar i mantenir dits malfactors fins que els vinguin a buscar els oficials de Girona.

Demanen també i se'ls concedeix que quan a la ciutat de Girona es bandegin persones o malfactors i aquells es refugiïn a Amer, no puguin ésser inculpats o castigats com a encobridors fins que algun oficial de Girona no hagi vingut a proclamar el bandejament a Amer, i que això ho ha de fer un dia de mercat perquè arribi a coneixença de tothom.

Es concedeix també que un cop s'hagi reunit el consell general de la vila i terme per tractar algun afer, es pugui aquell dissoldre i restin

només quatre persones designades per informar dels acords presos als oficials de Girona.

La penúltima clàusula del document o privilegi del príncep de Viana, rubricada amb el clàssic *Plau al Senyor*, diu que el consell de la vila i de la vall mai es podrà reunir per cap tema que vagi contra els drets o interessos del monestir de Santa Maria d'Amer *car això constava en un pacte o convenença antic*.

Finalment es demana que el príncep concedeixi un perdó general a tota pena o culpa per coses comeses abans de la concessió del present privilegi i que afectin coses o temes continguts en ell.

2. El segon privilegi el va concedir el rei Joan II, rei d'Aragó i de Navarra i comte de Barcelona, amb data de l'1 de maig de 1478; es concedí a instàncies dels cònsols, consell i bons homes de la vila d'Amer. S'expedí a Barcelona i el document fa constar que l'any 1478 era l'any 58 de l'inici del regne de Joan II a Navarra i el 21 l'inici del seu regnat a Aragó i altres dominis de dita corona.

Després d'una llarga introducció, que més endavant es transcriurà, on s'exposen la misèria i penúries del terme a causa dels terratrèmols, despoblament i la guerra civil, fan un seguit de peticions al rei per tal de poder pagar els seus crèdits i endeutaments.

– Sol·liciten els drets de *taverna* i de *fleca*, amb la facultat de poder-los vendre o arrendar sempre que sigui necessari; i també els drets de *tallar carns*, del *pa pastat*, del *peix* i de la *cansalada* en tot porc fresc que es mati tant a la vila com fora d'ella i, finalment, el dret sobre la *civada*.

– Demanen poder vendre i arrendar aquests monopolis al preu que els sigui ben vist i poder cobrar els drets de dites vendes; s'exceptua del monopoli la fruita, que no estarà subjecta a cap imposició.

El rei accedeix a concedir aquests drets de la manera que els tenien altres termes o universitats només per espai de cinc anys, prorrogables però indefinidament, sempre a beneplàcit del rei i dels seus successors. L'última gràcia que els d'Amer demanen i obtenen és una moratòria de tres anys en el pagament dels censos i rèdits que gravaven la comunitat o sigui una suspensió de pagaments per tres anys.

3. El tercer privilegi, donat per Ferran, rei d'Aragó, Castella i Lleó, Sicília, etc., i comte de Barcelona és del dia 3 de novembre de 1493 i

és datat també a Barcelona. Aquest mateix privilegi fou confirmat el dia 5 de desembre de 1547 per l'infant Felip, príncep d'Astúries i de Girona, amb un document datat a Montsó, en el qual s'especifica que aquell any era l'any 29 del regnat del seu pare, el rei i emperador Carles, i el 44 de la seva àvia com a reina de Castella, Lleó i Navarra, el 33 del seu regne d'Aragó i de les Dues Sicílies i del comtat de Barcelona.

És aquest, sens dubte, el privilegi més important de tots els que estem comentant i el que donava en cert sentit la majoria d'edat al terme d'Amer, puix que l'autoritzava a tenir batlle propi, amb una cort o cúria administrativa formada per un jutge, un escrivà i un saig o agutzil.

Com diu la prosa narrativa introductòria, demanaven això perquè el lloc no tenia muralles ni oficials per protegir-lo i a causa d'això els mals homes campaven per la vila i terme causant molèsties i arruinant els mercats amb la seva presència i violències.

Per solucionar això demanen i obtenen del rei que es creï a la vila i terme un batlle que porti bastó reial, el qual estarà assistit per un jutge, un escrivà i un saig. El batlle i els seus ajudants exerciran en nom del rei tota la jurisdicció civil i criminal, mer i mixt imperi i per això podrà castigar, perdonar i expedir guiatges; només en casos de sentències de mort o de mutilació de membres no podrà perdonar ni expedir guiatge o salconduits.

La resposta reial fou afirmativa a tota aquesta llarga petició i va precisar que el nou batlle s'havia de crear el dia de Ninou o l'endemà (el 2 de gener) i havia d'ésser escollit pels cònsols i consellers o per la major part del consell, amb el ben entès que havien d'elegir tres homes els quals havien d'ésser presentats al rei, si es trobava a Catalunya, o bé al seu lloctinent o batlle general; dels tres un seria escollit per batlle i el seu càrrec duraria tres anys. Es precisa també que un trienni el batlle havia d'ésser un home de la vila i l'altre trienni, un de pagès o de les parròquies foranes; el batlle començaria a exercir les seves funcions a partir del dia de Carnestoltes. El jutge, l'escrivà i el saig serien elegits pel batlle i pels cònsols, amb la condició que els elegits havien d'ésser persones que residissin a la vall amb les seves famílies.

– Tots ells (batlle, jutge, escrivà i saig) en ésser elegits havien de donar bones fermances o seguretats als cònsols i consellers d'exercir rectament els seus càrrecs.

- Es dictamina també que quan el batlle sigui fora de la vila hi ha de deixar un lloctinent. El batlle haurà de tenir taula o oficina tal com tenen els oficials i jutges de Girona.
- El batlle primerament elegit haurà de jurar el seu càrrec en mans del rei o del seu lloctinent. El jutge i l'escrivà ho faran en mans o poder del batlle. Els batlles successius juraran el seu càrrec en poder del batlle que els precedeix i si no hi ha batlle, en poder del jutge. El batlle haurà de donar comptes al racional o oficial encarregat de les finances dels emoluments i de les seves despeses tal com ho fan la resta de batlles triennals.
- Diu també el privilegi que la jurisdicció de la vila, vall i terme d'Amer va ésser empenyorada per Joan, rei d'Aragó, a l'abat d'Amer per 800 florins d'or, quantitat *la qual dita vila e vall sino en tot saltim en la major part de sos propis diners o substàncies han lluida e tornada agregar a la Real Corona d'Aragó, en poder de la qual vuy se troba estar e de gran temps ensà*¹².

LES PROTESTES DE LA CIUTAT DE GIRONA I UNA SENTÈNCIA JUDICIAL FAVORABLE ALS HOMES D'AMER

Després de recollir el document que estem seguint els tres privilegis abans detallats, segueix, en els folis de l'11 al 14, la narració i documents referits al contenciós que tot seguit la ciutat de Girona va moure contra la gent d'Amer, que així escapaven al control o subjecció als oficials de dita ciutat. Aquest plet o contenciós va durar entre el 1497 i el 1512, segons les notícies que s'exposaran, i en ell veiem dues disposicions o resolucions favorables a la gent de Girona i dues sentències que afavorien la gent d'Amer, que acabarà guanyant el plet i consolidant el seu batlle i privilegis.

La ciutat de Girona tenia l'exercici de la jurisdicció d'Amer en nom del rei, que era igualment senyor de dita ciutat, però els gironins no varen veure de bon ull que aquest exercici, que devia tenir també la seva part remunerativa, se'ls escapés de les mans i per això es varen oposar amb tota decisió contra els privilegis d'Amer, molt especialment contra el de la creació del seu batlle i règim particular.

¹² Hem esmentat aquesta redempció en parlar de la jurisdicció del terme. Es tractava d'una de les típiques redempcions o autocompres a les quals es veien obligades sovint les poblacions sotmeses a la corona, sobretot al llarg de la segona meitat del segle XIV. Aquesta redempció la situem l'any 1389, segons les notícies abans recollides, i sabem que va pujar a 16.000 sous o 800 florins.

Al cap de poc de la concessió del privilegi (l'any 1495) es varen celebrar unes corts a Tortosa i, segons el document, la ciutat de Girona va fer-se donar pels que formaven les Corts un privilegi en el qual es confirmaven tots els antics drets i prerrogatives de la ciutat, entre elles la que justificava la situació d'Amer sota el domini dels oficials de Girona; per això digueren que calia donar per revocat o no donat el privilegi d'Amer, ja que anava contra la concessió feta a Girona¹³.

Entretant a Amer s'havia elegit ja un batlle propi, de nom Antoni Conches (o Conques), el qual va nomenar per portar el plet o contenciós contra l'actitud dels de Girona Narcís Fulla (o Fullà), que devia ésser algun jurista o home de lleis.

Narcís Fulla va portar l'afer a la Cancelleria Reial, la qual va dictaminar que *com que per mèrits del present procés no consti que sigui fundada la pretensió de la ciutat de Girona, se li imposa silenci i se li ordena que no pertorbi el privilegi d'Amer*.

Va donar aquesta sentència el jurista de la Cancelleria Reial, Jaume de Torrents, i aquesta es va expedir en forma de decret o notificació signada pel lloctinent de Catalunya i Rosselló, Joan d'Aragó, comte de Ribagorça, el 16 de setembre de 1497. Quedava clar que es considerava vàlid el privilegi d'Amer i no vàlides les argumentacions i pretensions de la ciutat de Girona que el document sintetitza així, dient que *el privilegi d'Amer era nul i de cap valor per anar contra els privilegis de la ciutat en els quals constava que la vila i vall d'Amer estaven unides perpètuament a l'exercici de la vegueria de Girona i, per tant, que no se'n podien separar*.

Aquesta sentència o declaració no va pas deturar l'acció reivindicativa dels oficials de la ciutat de Girona sinó que aquests varen obtenir d'unes altres Corts celebrades a Montsó, sota la presidència de la reina Germana, lloctinent i consort del rei Ferran II d'Aragó i Catalunya, que es revoqués novament el privilegi d'Amer. El document no dóna la data de les Corts de Montsó, per bé que no dubtem que foren les de 1512¹⁴.

¹³ *Privilegis de la Vila y terme d'Amer* fol. 11. El document no dóna la data de les Corts de Tortosa que varen concedir aquest privilegi o confirmació dels privilegis de Girona, però forçosament havien d'ésser les Corts de 1495, les últimes celebrades a aquella ciutat; les anteriors s'havien celebrat els anys 1442-1443 i les altres, els 1429-1430. Es fàcil comprovar-ho repassant les notícies d'aquelles Corts.

¹⁴ El document exposa això en el seu foli 12 versó i no diu l'any de celebració de les Corts, però no podien ésser altres que les del 1512, que va presidir la reina d'Aragó i Catalunya, Germana de Foix. Com és conegut Ferran II, vidu d'Isabel I de Castella, es va casar en segones núpcies amb Germana de Foix el 1506. Des d'aquesta data va actuar sovint com a lloctinent en els regnes de la Confederació catalano-aragonesa i valenciano-balear en absència del seu marit; tanmateix el 1510 se li va donar el nomenament formal de lloctinent general de Catalunya, Aragó i València i com a tal va presidir les Corts de Montsó del 1512. Les anteriors del 1510 foren presidides pel mateix rei Ferran.

Tampoc en aquest cas els homes d'Amer es varen rendir i de nou portaren la qüestió a l'Audiència o Cancelleria Reial, la qual es va pronunciar novament a favor del privilegi i de la gent d'Amer el dimecres 15 de desembre del mateix any 1512.

El tribunal que va donar la sentència favorable als d'Amer estava format per Pere de Cardona, bisbe d'Urgell i canceller reial, per Francesc Franch, regent de la Cancelleria, per Bartomeu Ferrer, regent de la Tresoreria i per Francesc Savila, jutge reial de la Cort, que formaven el braç o grup de consellers reials; amb ells actuaven també Joan Piquer, doctor en drets, canonge i ardiaca de Berga, per l'estament eclesiàstic, Guerau de Quaralt, Pere Pou, cavaller de Lleida i Felip Grimau, burgès de Perpinyà, dels quals es diu que són *proveïdors dels greuges donats en la Cort darrerament celebrada per la Molt alta la Reyna Germana, consort del Rey Ferran y lloctinent General del Rey*.

La sentència es va donar en les cases on residia el bisbe d'Urgell i canceller reial i deia així:

Per tant e altrament pronuntiam e declaram lo dit acte de Cort consentit e atorgat en favor de la dita ciutat de Gerona no ésser vàlid ne just, e per consegüent no poder perjudicar a dit privilegi de la dita vila e vall d'Amer, ni a les dites sentències d'aquen seguides, romanquen en aquell força que eren ans del dit acte de Cort. Reservam emperò el dret a la dita ciutat de Gerona en poder prosseguir per justícia davant jutge competent qualsevol pretenció que tinga contra la dita universitat de la vila e vall d'Amer.

El dijous següent o dia 16 de desembre es va donar una còpia d'aquesta sentència a Guillem Solinella, síndic i procurador de la ciutat de Girona, a instància d'Esteve Font de Borrell, síndic dels homes de la vila i vall d'Amer.

Tot fa suposar que Girona ja no va insistir més contra la gent d'Amer, almenys així ho deixen suposar la confirmació del privilegi de la creació de batlle i oficials per a Amer, feta a Montsó, el dia 5 de desembre de 1547, pel príncep d'Astúries i de Girona, Felip, el futur rei Felip II, i la confirmació general o global dels privilegis d'Amer del 30 de juny de 1599, que va ésser causa del document que fins ara hem extractat.

Amer va poder gaudir de llavors endavant de govern i consell municipal propis, sense cap mediació dels oficials de Girona.

ALTRES NOTÍCIES HISTÒRIQUES CONTINGUDES EN ELS PRIVILEGIS D'AMER

Com és sabut els privilegis reials s'obtenien mitjançant una petició que es feia al rei o a la Cancelleria Reial, precedida d'una part expositiva on s'explicava la necessitat o causa que justificava la demanda del privilegi. També es feia un donatiu, sovint substanciós, al rei o a la tresoreria reial però el seu import no acostuma mai a esmentar-se en els documents i el coneixem únicament pels registres o comptabilitat dels municipis o de les entitats que feien la petició.

En els documents o privilegis només hi figura la quantitat que s'imposava com a multa per als que anessin en contra del privilegi o concessió reial, que, en el cas d'Amer, igual que en els d'altres privilegis del mateix temps, és de 2.000 florins d'or.

En l'estudi o exposició anterior s'ha sintetitzat tot el que creiem interessant dels privilegis d'Amer; per això ara ens limitarem aquí a copiar, i si cal comentar, les introduccions o parts narratives dels tres documents o privilegis pel fet que són unes peces interessants de la història local del segle XV, on es reflecteix el record, ja un xic mitificat, de les destruccions ocasionades pels terratrèmols i de les guerres civils de l'època.

Diu així la introducció del primer privilegi del 1461, el de l'infant Carles, príncep de Viana:

(fol. 1 verso) *Per molts grans terratrèmols que en los dies passats, disponent lo Altíssim, són stats per moltes ciutats e llocs de aquest Principat de Cathalunya e singularment entre los altres llocs en la vila, vall e terme de Amer, són stats dirruhits e enderrocats e totalment en terra prostrats los edificis e cases de la dita vila, vall e terme de Amer dessus dits. Per la qual rahó e enderrocament de edificis e cases se és seguit que los habitants de la dita vila, vall e terme de Amer han perduts gran part de lurs béns, e encara molts privilegis e moltes escriptures, títols, documents e gràties a la universitat e singulars de la dita vila, vall e terme d'Amer per los il·lustríssims Reys passats, de gloriosa memòria com per altres atorgats, per la qual cosa la dita vila, vall e terme e habitants en aquells són romasos, axí com encara avui dia són, molt aprobrits e deshabitats, hoc entre les altres coses una parròchia qui's apel·la Lloret, que és del dit terme de Amer, hont debans estaven catorze o quinze masos, per causa de una bocha o de*

un espirall que si feu en lo temps de dit terratrèmol de que exia tan fort corruptió que los aucells, entre les altres coses que volaven per l'aer, passaven per allent, e encara molts animals terrestres que allí se acostaven, hoc encara les persones devés assí anants, morien, e no res menys les plantes e arbres estants al entorn, se és del tot perida e deshabitada, en tant que de llavors ansà fins ara no ha molt, que hi ha tornat un casat o una casa, no y ha habitat nengú de que la dita vila, vall e terme han reportat e reporten no poc dan, e no solament per causa de la dita deshabitació sinó encara per la perdua de les dites escriptures, privilegis, documents e gràties, com de llavors ensà los en la dita vila, vall (foli 2) e terme habitants e populats en aquells hagen convengut viurer e star, axí com avuy en dia viuen e estan, ab molt gran desordre e soportar moltes e innumerables superflues despeses, quals són estades fetes molt desordenades per los oficials de Gerona de les quals, obstant la pèrdua de les dites escriptures títols, privilegis, documents e gràties no's són pogut defendre a insuportable dan e perjudici de la dita vila, vall e terme e singulars de aquells les quals per causa de llurs pobresa e inòpia no poden suportar, ne encara molts salaris excessius que per los dits oficials e altres ministres de la cort de Gerona, qui és a distància de tres llegues de la dita vila de Amer, los són indegudament exhigits, e altres despeses davall scrites de que la dita vila, vall e terme e los singulars de aquella per llurs inòpia e pobresa molt sovint han de suportar e suporten de grans e incomportables exequions e exactions de indeguts salaris que són total destructió lur.

La relació no necessita cap comentari i és evident en tota ella el desig de la gent d'Amer de tenir un òrgan propi de govern que no els deixés a mercè dels oficials de Girona. També és interessant la relació que fan dels terratrèmols i les seves conseqüències, en especial en la parròquia rural de Lloret Salvatge, cosa que coincideix totalment amb les relacions coetànies esmentades en l'obra citada a la nota 10. Cal suposar certa i no exagerada pels peticionaris del privilegi la notícia de la pèrdua dels antics privilegis i documents de la gent de la vall, bé que sempre es podia recórrer a l'arxiu reial per treure nova còpia dels originals perduts.

El segon privilegi del rei Joan II, de l'any 1478, és especialment important perquè en la seva introducció o part narrativa explica la creació de la vila nova, dóna un cens o estimació de les famílies que tenia abans i després

dels terratrèmols i, sobretot, especifica les penúries econòmiques del terme que són les que varen instar a demanar el privilegi.

Comença així:

(fol. 6) Molt alt e molt Excel·lent Senyor, en l'any mil quatrecents vint y vuit la nostra vila d'Amer per divina privisió, ab son notable monestir de la orde de Sant Benet, per força de terratrèmol corruí e fou del tot demolida de que convingué aquella en part altra, e allà on de present se troba edificar, no emperò sens grandíssimes despeses que en comprar los patis en que seu e amortitzar la senyoria, reduhir censos e per la fàbrica de aquella us fonch forçat comportar, ultra que ja stiguessen ans de la dita destrucció de tals càrrechs de censals carregats satisfer aquells ab gran pena bastaven, e vehent los creadors la vila nova de nombre de fochs de la meytat o circa reduhida, com per abans fos vila de cent vint fochs o circa, e que los qui deliberaren restar e reedificar eren en molta pobretat constituïts, com haguessen perdut de moble quant tenien, foren forçats reduhir lurs censals, e de qui són stats pagats ab molta pena fins la guerra o commotió de la pàtria ha hagut principi, e ara molt Alt e molt Excelent Senyor que la dita vila a causa de dita guerra és reduhida de sexanta fochs a vint excluses viudes, e aquells pochos són depauperats, en tant que en manera alguna no basten ni poden correspondrer als càrrechs llurs particulars de la vila o pàtria comuns ans sien vedats sovint e entredits e a grans exequicions sotmesos de que de força dita vila se ha deshabitar, si ja per algun (fol. 6, verso) excogitat remedi no y serà per vostra Gran Senyoria provehit. Han cogitat a doncs los cònsols e promens de dita vila, fi dels vassals de V. Mgt. porque los crehedors haguessen lo llur que justament demanen e la dita vila no hagués de venir a total extermini...

A més del record dels terratrèmols val la pena destacar aquí la construcció de la *vila nova*, més a llevant de la vila antiga, centrada la nova en l'actual plaça major, cosa que ens recorda també un croquis o mapa, procedent dels arxius del Vaticà, del qual es conserva una fotocòpia a l'Ajuntament d'Amer. Es tracta d'un plànol força detallat, fet al segle XVIII, on es remarca bé la vila vella i la vila nova; a desgrat de la mala qualitat de la fotocòpia o reproducció n'acompanyem aquí un exemplar¹⁵.

¹⁵ Fins al moment present han estat infructuoses les gestions que hem fet per tal d'obtenir-ne una còpia millor, perquè no consta exactament el lloc on es troba dins dels immensos arxius vaticans.

És també molt interessant l'esment del nombre d'habitants de la vila d'Amer abans de la seva destrucció, després d'ella i en el moment de la redacció del document, l'últim quart del segle XV, tot i l'evident arrodoniment de les xifres. Segons el privilegi la vila tindria entorn de 120 focs o famílies abans del 1428, després d'aquesta data i de la destrucció pel terratrèmol el seu nombre baixà a una seixantena i al moment de la redacció del privilegi, a causa de la guerra civil i la misèria, el seu nombre s'hauria reduït a 20 famílies, exceptuades les vídues.

És difícil precisar o confirmar la veracitat d'aquestes xifres perquè segons els fogatges més antics que coneixem, com el de 1358, la vila d'Amer tenia 64 focs en dit any, la parròquia d'Amer o el terme forà en tenia 66 i la parròquia de Sant Climent d'Amer, 30, o sigui un total de 160 focs o famílies¹⁶; el fogatge dimanant de les Corts de Cervera, redactat vers el 1375, dóna a la vila d'Amer 32 focs, a la parròquia de Sant Miquel o terme forà 28 focs, a Sant Climent d'Amer 18 i a Sant Genís Sacosta 4, llocs tots ells aleshores de l'abat d'Amer, que sumaven, per tant, unes 350 persones i 82 focs o famílies¹⁷; els altres fogatges coneguts són el de 1497, que dóna 71 focs a la vila i terme, dels quals 3 corresponen a capellans i 6 a monjos o persones del monestir¹⁸; i el fogatge de 1553, que dóna a Amer 63 focs, d'ells 61 a laics i 2 a capellans¹⁹.

Finalment, el tercer privilegi o el gran privilegi de constitució de batlle i cúria, formada per jutge, escrivà i saig o agutzil, donat pel rei Ferran II, dit el Catòlic, l'any 1493, ens informa només del malestar que es vivia a la vila i vall d'Amer pel fet de no disposar de batlle i oficials propis.

S'expressa així la introducció al document:

(fol. 8, verso) *Com la vostra vila e vall de Mer del bisbat de Gerona sian e es tropian sovint per concurrència de mals homens que conflueixen en ella qui per mancament de muralles e per absència de*

¹⁶ J. M. Pons i Gurí, "Un fogatgement desconegut de l'any 1358" a *Butlletí Reial Acadèmia de Bones Lletres*, núm. XXX, 1963-1964 (Barcelona, 1964), pàg. 435-436.

¹⁷ Pròsper de Bofarull, *Colecció de Documentos Inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón*, tom XII (Barcelona, 1856), pàg. 103.

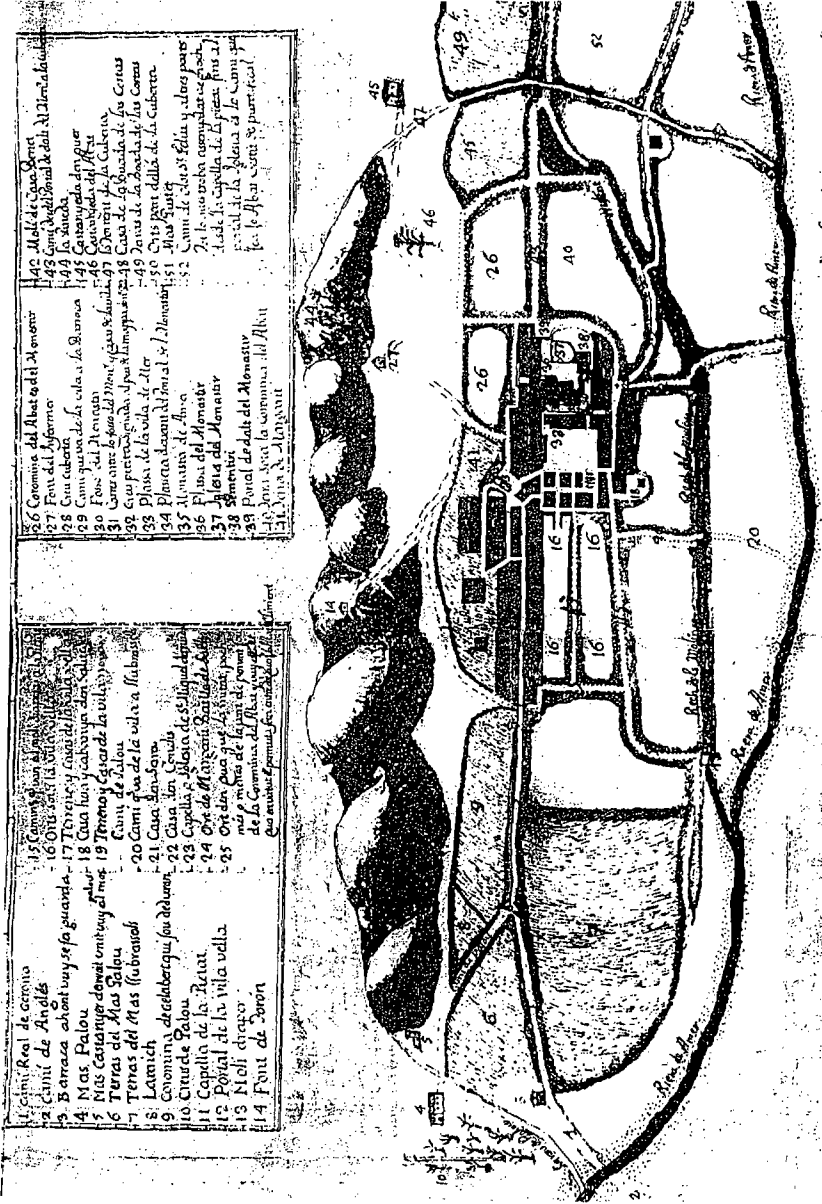
¹⁸ J. Iglésias, *El fogatge de 1497. Estudi i transcripció*, I, Fund. S. Vives i Casajuana, núm. 111 (Barcelona, 1991), pàg. 291.

¹⁹ J. Iglésias, *El fogatge de 1553. Estudi i transcripció*, II, Fund. S. Vives i Casajuana (Barcelona, 1981), pàg. 520-521.

officials se troba indefensa e los poblats en ella greument oppresos e per no trobar-se official algú dits mals homens se atreveixen venir en dita vila armada procurant (fol. 9) als singulars de aquella qui a ells no adhereixen molts scàndols e occasions de bregas per los quals evitar los qui pacíficament volen viurer són mal tractats, e axí la audàcia de dits mals homens augmenta continuament e es fa major, en tant que si mijans e remedis deguts per vostra real magestat, no y és provehit serà feta dita vila inhabitable, com ja li mancan per dita rahó los mercats qui solien ésser fèrtils e daven gran abundàntia en dita vila. Ara algú no y gosa venir qui port vitualles en la forma que solien fer, és la cusa que dits mals homens aquí confluents fan al venints e com se tornen, moltes vexacions per la qual cosa a V.S. Mgt. recorren los cònsols de la dita vila e vall e prohòmens postrats als peus de V. Exia., ab aquella major submissió o reverència que poden, supliquen a aquella per obviar als predits e altres majors inconvenients en que sovint se veuen aparellats de que en dita vila no està official de continu, de que dits habitants hagen defensió alguna, perden lo ànimo com dits officials hi hagen de venir de Gerona qui dista per spay de tres llegues de dita vila, la qual es circuïda de terres de barons e cavallers ont se porien fàcilment dits malfactors recullir, sia de Mercè Vostra de consentir e atorgar la vostra Reyal clemència les coses dejús scrites...

Ens falta documentació per il·lustrar les contingències i calamitats de les quals parla la introducció d'aquest tercer privilegi, però, tot i una possible exageració, és evident que la manca de batlle i oficials per fer respectar les lleis havia d'ésser un greu problema per a la vila i la vall d'Amer, cosa que corregia el privilegi present, tan combatut per les autoritats de Girona segons abans s'ha exposat.

Per cloure aquestes pàgines en homenatge al Dr. Jaume Marquès i Casanovas, notable historiador de les terres gironines, volem únicament remarcar que és molt necessari que endemés dels arxius públics o d'institucions es dreci un inventari dels arxius privats, que són molts més dels que es creu, perquè en ells es troben notícies o reculls documentals tan importants com el que aquí hem intentat presentar i estudiar.



- 1 Camí Real de cerroia
- 2 Camí de Anglés
- 3 Barraca d'antany i de guarda
- 4 Mas Palou
- 5 Mas casanys d'antany i de guarda
- 6 Terras del Mas Palou
- 7 Terras del Mas Sobranals
- 8 Llac d'antany
- 9 Comuna de Sabarçan
- 10 Carrer de la Vila
- 11 Capella de la Vila
- 12 Portal de la Vila
- 13 Noll d'antany
- 14 Font de Sant Joan
- 15 Camí de Sant Joan
- 16 Camí de Sant Joan
- 17 Torre i casa de Sant Joan
- 18 Casa i cabany de Sant Joan
- 19 Torre i casa de Sant Joan
- 20 Camí de la Vila a Sabarçan
- 21 Casa de Sant Joan
- 22 Casa de Sant Joan
- 23 Capella de Sant Joan
- 24 Casa de Sant Joan
- 25 Casa de Sant Joan
- 26 Casa de Sant Joan
- 27 Casa de Sant Joan
- 28 Casa de Sant Joan
- 29 Casa de Sant Joan
- 30 Casa de Sant Joan
- 31 Casa de Sant Joan
- 32 Casa de Sant Joan
- 33 Casa de Sant Joan
- 34 Casa de Sant Joan
- 35 Casa de Sant Joan
- 36 Casa de Sant Joan
- 37 Casa de Sant Joan
- 38 Casa de Sant Joan
- 39 Casa de Sant Joan
- 40 Casa de Sant Joan
- 41 Casa de Sant Joan
- 42 Casa de Sant Joan
- 43 Casa de Sant Joan
- 44 Casa de Sant Joan

- 45 Comuna de Sant Joan
- 46 Comuna de Sant Joan
- 47 Comuna de Sant Joan
- 48 Comuna de Sant Joan
- 49 Comuna de Sant Joan
- 50 Comuna de Sant Joan
- 51 Comuna de Sant Joan
- 52 Comuna de Sant Joan
- 53 Comuna de Sant Joan
- 54 Comuna de Sant Joan
- 55 Comuna de Sant Joan
- 56 Comuna de Sant Joan
- 57 Comuna de Sant Joan
- 58 Comuna de Sant Joan
- 59 Comuna de Sant Joan
- 60 Comuna de Sant Joan
- 61 Comuna de Sant Joan
- 62 Comuna de Sant Joan
- 63 Comuna de Sant Joan
- 64 Comuna de Sant Joan
- 65 Comuna de Sant Joan
- 66 Comuna de Sant Joan
- 67 Comuna de Sant Joan
- 68 Comuna de Sant Joan
- 69 Comuna de Sant Joan
- 70 Comuna de Sant Joan
- 71 Comuna de Sant Joan
- 72 Comuna de Sant Joan
- 73 Comuna de Sant Joan
- 74 Comuna de Sant Joan
- 75 Comuna de Sant Joan
- 76 Comuna de Sant Joan
- 77 Comuna de Sant Joan
- 78 Comuna de Sant Joan
- 79 Comuna de Sant Joan
- 80 Comuna de Sant Joan
- 81 Comuna de Sant Joan
- 82 Comuna de Sant Joan
- 83 Comuna de Sant Joan
- 84 Comuna de Sant Joan
- 85 Comuna de Sant Joan
- 86 Comuna de Sant Joan
- 87 Comuna de Sant Joan
- 88 Comuna de Sant Joan
- 89 Comuna de Sant Joan
- 90 Comuna de Sant Joan
- 91 Comuna de Sant Joan
- 92 Comuna de Sant Joan
- 93 Comuna de Sant Joan
- 94 Comuna de Sant Joan
- 95 Comuna de Sant Joan
- 96 Comuna de Sant Joan
- 97 Comuna de Sant Joan
- 98 Comuna de Sant Joan
- 99 Comuna de Sant Joan
- 100 Comuna de Sant Joan

Plànol o croquis de la vila d'Amer del segle XVIII conservat als arxius del Vaticà.

Es va realitzar el 1720 per Carles Antoni de Torres